

Uulitsavõitlus

Peeter Päll

eesti keele instituudi grammatika-
ja keelekorraldussektori juhataja

Mõnigi turist on Eestis käies imeks pannud, et meie tänavanimedid nii lühikesi nimesid sisaldavad: Pikk, Lai, Kase, Vase jne. Meie ise oleme sellega harjunud ja nime lühidus meenub vaid ristsõnade lahendamisel – kui näiteks vajalik tänavanimi on ainult kahetäheline, siis saab see olla emb-kumb: Ao või Oa.

Kui aga sildindusse süveneda, saab kohe selgeks, et lühidus on näiline. Osal siltidel on välja kirjutatud liigisõna, näiteks *Mustamäe tee*, teisel osal see aga puudub. Eestlane on harjunud teadmisega, et kui liigisõna sildil ei ole, siis on tegu *tänavaga*, ning seepärast panid paljusid imestama aastaid tagasi Tallinnas Narva maantee majadele ilmunud sildid, kuhu oli kirjutatud üksnes *Narva* – Narva maanteed ei olnud ju Narva tänavaks ümber nimetatud.

Sellel, et tänavanimedid nii säästlikuks kujunesid, on oma värvi- kas ajalugu, mis on ühtaegu nii lõbustav kui ka õpetlik. Tähelepanelik lugeja märkab siin kindlasti paralleele tänase päevaga.

XX sajandi alguse eestlane kasutas linnatänavaga kohta sõna *uulits* ja *tänav* oli talle pigem murdeline või vananenud sõna. Wiedemanni sõnaraamatust leiame, et *tänav* on sama mis *tanuv* (teisi kujusid: *tanav*, *tannom*, *tanu*, *tanum*, *tänavas*) ja tähendab teekest majade või aedade vahel, eeskätt maal.

XIX–XX sajandi vahetusel oli venestusajast hoolimata keelepuhastus ehk purism Eestis moes ning üks omasõnade propageerijaid oli Karl August Hermann. 1898. a Rahva Lõbu-lehes avaldas ta pika rea eesti sõnu, mille saksa, vene või rootsi sõnad on kõrvale tõrjunud, nende hulgas *tänav*, mille *uulits* olevat linnast küla vahele ajanud.

Võib-olla sai see kirjutis tõukeks, sest sõna *tänav* hakatigi linnatänavaga kohta mõnel määral tarvitama, eriti ilukirjanduses (Friedebert Tuglas, Marie Under jt). *Uulitsa* asendamiseks tehti ka teisi ettepanekuid, näiteks võtta kasutusele sõna *tee*. Viimase vastu võttis 1914. a Posti-

mehes sõna Johannes Aavik, kes pidas seda täitsa asjata ettepanekuks, sest *uulits* on vana sissejuurdunud sõna, mis sest et vene päritoluga.

Eesti Vabadussõja ajal omandas võitlus *uulitsa* vastu poliitilist värvingut. 28. mai 1919. a Päevalehes tehti ettepanek siltidel viibimata üleüldiselt *tänav* kirjutada, sest soomlased, sakslased, inglased ja prantslased kasutavad kõik omakeelset nimetust (*katu, Straße, street, rue*), meie aga tarvitame edasi võõrkeelset, laenatud nimetust *uulits*. Autor vihjas sellega, et kõik iseseisvad maad ja rahvad kasutavad omakeelseid sõnu ja mispärast eestlased peaksid teistest kehvemad olema.

Aavik pooldab *uulitsat*, Kettunen *tänavat*, Saareste soovitab *kuja*

Ilmselt tabas ettepanek märki, sest juba 31. detsembri 1919. a Tallinna Teatajas kaebas Johannes Aavik, et *tänav* on *uulitsa* jõudnud peaaegu sootumaks välja tõrjuda, eriti just ametnike keeles ja isegi ajalehekuulutustes ei näe enam muud kui *tänav*. Ta kordas oma vastuseisu *tänavale* ja sõnastas peamised vastuväited nimetatud „uuenduse” vastu (jutumärgid siin on Aavikult!): 1) *uulitsat* õigustab keele põline traditsioon (esineb isegi rahvalauludes), 2) *uulitsat* välja heites tehakse keel vaesemaks, sest *uulitsal* ja *tänaval* on teatav tähendusvahe, 3) *uulits* on kõlavam kui *tänav*, 4) venekeelse sõna kartus on lapsik, naiivne purism.

Aaviku seisukoht omakorda äratas imestust neis, kes olid harjunud teda uuendusmeelseks pidama. 14. jaanuari 1920. a Vaba Maa avaldas kaks kirjutist *tänav*a kaitseks. Ühes neist imestas J. Roos, et Aavikule *uulits* kõlaliselt meeldib, sest olevat ta ju suur *u*-hääliku vastane. Keel allub aga edenemisseadustele ja uued otstarbekohasemad sõnad tulevad vananenud sõnade asemele. „Kui meil on Eestis nüüd omad linnad ja omad külad, miks ei peaks siis meil omad „tänavad” olema?” küsis ta retooriliselt.

Teises kirjutises palus *tänav*a tarvitajate nimel esinenud Sophia Vardi Johannes Aavikul oma sõnad tagasi võtta, sest muidu olevat ta samal seisukohal keeleuuenduse verivaenlase, sotsiaaldemokraat Mihkel Martnaga. *Tänav* on loomulikult, iseenesest rahva tahtmisel endale kodanikuõiguse omandanud, on keeleteadlaste kaasabita elama hakanud. *Tänav* tuletavat küll küla meelde, ent niisamuti tuleb vene *uulits* Vene külast ja saksa *Straße* ei tee samuti linna- ega külatänav vahel vahet.

Uulitsavõitlus Eesti keelemeeste vahel.

©Viri joonistus.

Müü: „Te võidte mind igafuguste abinõudega pommitada, aga uulitsalt ma tänavale ei tagane!“

Tänava ja uulitsa võitlus tekitas laineid ka poliitilistes ringkondades. Juba mainitud Mihkel Martna kirjutas 25. septembri 1919. a Sotsialdemokraadis, et kui keelepuhastamisega peale hakata, siis ei tea viimaks, kus lõpetada. Isegi niisugused sõnad, nagu *pung*, *säng* ja *muld* on laenatud ning eesti keeles on teisigi vene laensõnu, nt *saabas* ja *aken*. Kui *saapa* asemele eesti sõna otsida, jõuame *pastlani*, et see aga saksa sõna meenutab, siis peaksime *viisk* ütleva; akna asemel aga *auk*.

Mõni päev hiljem vaidles Tallinna Teatajas talle vastu keegi A. A., kes väitis, et uulitsa saime küll venelastelt, aga linnad ja linnas olevad teed olid ammu enne Vene võimu olemas. „Maha kõik, mis meile vähegi Vene iket meele tuletab!“ oli kirjutaja veendumus. Ajalehetoimetus, kes üldiselt pooldas *uulitsa* tarvitamist, ei saanud siinkohal torkamata jätta, et isegi selles tähtsas lauses kasutas kirjutaja vene laensõna (*ike* – vene *uzo*).

Nende vaidlustega oli vastasseis loodud ja järgmiste aastate jooksul ei näidanud see vaibumistendentsi. Uusi olulisi argumente ei

lisandunud, üksnes pooled täiendasid oma ridu. Matthias Johann Eisen *uulitsa*-pooldajana kirjutas Postimehe hommikuväljaandele följetoni, kus luges üles vene laensõnu, mille asemele tuleks uusi muretseda. Talle vastas Lauri Kettunen, kes oli küll nõus *uulitsa* kõrvaldamisega, ent muid laensõnu pidas vajalikuks. Kettunen oligi esialgu väheseid keelemehi, kes muudatuse heaks kiitsid, ja tema mõjul võttis 1922. a *tänavat* pooldava seisukoha vastu Akadeemiline Emakeele Selts (AES).

Sellele reageeris omakorda pahaselt Johannes Voldemar Veski, kes pidas peamiselt üliõpilaste keeleuurimise süvendamise otstarbel loodud AES-i sekkumist keelekorraldusse lubamatuks. Veskigi pidas asjatuks, et kahe lihtsa sõna asemel tuleb edaspidi hakata kasutama liitsõnu *linnatänav* ja *külatänav*, kui eristust vajatakse. Lauri Kettunen tõi vastuses esile, et tegelik tarvitus oli *tänav* omaks võtnud ning kirjakeele „normeerimine” ei tohi kujuneda keele loomuliku arenemise takistajaks.

Kettunen viitas Tartu postkontoris tehtud statistikale, mille kohaselt 97% kirjadest olevat aadressis kasutusel *tänav*, mitte *uulits*. Niisamuti kaldus *tänav* kasuks Tallinna postkontoris tehtud statistika.

Vaidlusse sekkus veel Andrus Saareste, kes „Tegelikes õigekeelsuse määrustes” (1922) soovitas *uulitsa* ja *tänav* vahetegemist jätkata, ent teise võimalusena pani ette kasutada Virumaa sõna *kuja* (Eesti Keel, 1922, lk 167–170).

Teema pälvis korduvalt ajakirjanduse tähelepanu ning seda refereriti isegi saksakeelsetes ajalehtedes. 12. jaanuari 1923. a Vabas Maas pidas Juhan Luiga seda keeleteadlaste intriigitsemiseks, et rahva omaks võetud *tänavat* kuidagi tunnustada ei taheta. *Tänav* pooldajate õnnetuseks olevat ju Lauri Kettunen välismaalane, kellele Tartu teiste keeleteadlaste poolt tugev vastasrind on tekkinud, mis piinlikult silma torkab. Vastasrinda esindab Eesti Kirjanduse Selts, mis keelekorraldust oma „loiu tiiva all” hoiab ja automaatselt kõige selle vastu on, mida Kettunen esitab. Eesti keeleteaduse niisugused „võtted” kandvat kõrdunemise märke.

Arvatavasti inspireeris see kirjutis tuntud karikaturisti Gorit sama aasta 18. jaanuari Vabas Maas avaldama karikatuuri teemal „Uulitsa-võitlus Eesti keeleteadlaste vahel”.

Mida kirjutada sildile?

Kuid küsimus ei olnud ju kaugeltki akadeemiline. Samal ajal tegelesid Eesti linnad oma tänavanimede korrastamisega ja möödunud aegade sümbolitest vabastamisega. Nii otsustes kui ka siltidel tuli lõpuks valida, kas kirjutada *tänav* või *uulits* või hoopis midagi muud. Kui lehitseda Riigi Teatajas avaldatud tänavanimede otsuseid, siis avaneb küllalt kirju pilt. Tallinnas kehtestati 1923. a *tänavate* nimestik, kuid juba 1925. a kinnitati kogu nimestik uuesti, sedakorda *uulitsate* ja platside nimestik. Edasi kasutati kuni 1927. aastani *uulitsa* nimetust, kuid aastatel 1928–1935 hoopiski uuenduslikku sõna *uul.* *Tänav* ilmub linnavolikogu otsustesse 1936. a alguses. Pärnus olid *tänavad* (vähemalt alates 1928, ent 1934. a otsuses on korraks jälle *uulitsad*), Viljandis olid *uulitsad*, Valgas olid 1923 *uulitsad*, 1924 juba *tänavad*, Rakveres 1931 *uulitsad*, 1939 *tänavad*. Teistes linnades (Haapsalus, Kundas, Kuressaares, Nõmmel, Paldiskis, Petseris, Võrus) olid üldiselt *tänavad*.

Kõige truumaks jäi *uulitsale* Tartu, sest asus seal ju Eesti Kirjanduse Selts. Alles 1939. a nimeotsuses on esimest korda kasutatud sõna *tänav*.

Nii polnud imestada, et tänavanimesiltidel kujunes aegamööda välja saalomonlik komme jätta liigisõna üldse ära, sest siis sai selle igaüks sinna oma maitse järgi ise lisada: kas *uulits*, *tänav* või hoopis *uul.* (Viimast sõna kasutas näiteks Eesti Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimkond oma väljaannetes.) Pisut kõhklemisi võib uulitsavaidluse tagajärjeks pidada veel seda, et erinevalt Eesti kohanime üldreeglist (kirjutada nime tuum ja liigisõna kokku, nt *Pikkjärv*) hakati 1920. aastatel tänavanimedes liigisõna lahku kirjutama (*Pikk tänav*). Veel XX sajandi alguses kasutati sageli neil juhtudel sidekriipsu (*Vallikraavi-uulits*).

Keelemeeste vastuseis tänavale oli visa kaduma. Pärast Kettuse lahkumist Eestist võtsid *uulitsa*-pooldajad üle ka Emakeele Seltsi. 1933. a on seltsi juhatuse nentunud, et sõnadel *uulits* (ehk *uul*) ja *tänav* on nii „endise rahvakeele seisukohalt kui ka praeguste geograafia oskussõnadena” selgelt eri tähendused (*uulits* on korraldatud linnatänav, „kultuurproduktne tee”, *tänav* aga „natuurproduktne tee”, korraldamata küla- (või alevi)tänav, tavaliselt aiaga piiratud). Et aga praeguses rahvakeeles *tänav* on ka linnatänav tähenduses täiesti juurdunud, jäägu üldtarvituses see sõna, kuna teaduslikus ja täpsemas keeles on lubatav ülalnimetatud vahetegemine (Eesti Keel 1934, lk 121).

See jäigi vagaks sooviks. Praegu oleme paradoksaalselt vastupidises olukorras: kui räägime tänavast, mõtleme linnale, ja maakohtade puhul kasutaksime arvatavasti mingit muud sõna. Praeguses maanteeseaduses on *tänav* just linnalise asula liiklemistee, üldnimetuseks on aga *tee*. Saareste 1922. a tsiteeritud lausest „Ma ütlen meelega tänavatel, sest Baltiski uulits on tõesti tänav” (G. Vilbaste Harjumaa raamatus) saaks tänapäeva lugeja küllap hoopis vastupidi aru.

Seega võttis ühe sõna väljatõrjumine teisega aega vähemalt paar-kümmend aastat ning seda aega pikendas keelekorraldajate jonnakas vastuseis. Segasel üleminekuajal olid *tänavad*, *uulid* ja *uulitsad* kõik korraga kasutusel ning küllap sõditi igas linnas ja alevis sel teemal üha ja ikka edasi. Kord oli võimul *uulitsa*-erakond, kord *tänav*-erakond.

Vaidlus, kus ühel pool oli suur osa keelemeestest ja teisel pool olid paljud muud keeletarvitajad, näitas selgelt eri argumentide kaalu. Puhtkeelelised argumendid (laensõnade loomulikkus, eri mõistete tähistamise vajadus) jäid alla tundeliste ja poliitiliste (eestlased olid saanud oma maa peremeheks ja võisid seega oma sõna ka külast linna tuua). Seda ei väärunud hiljem teatavaks saanud faktid, et ka *tänav* võib olla laenuline (germaani päritolu, vrd vananorra *tá*) ja *uulits* oli eestlastel olemas juba enne Vene võimu algust (Stahli 1637. a grammatika sõnastikuosas on linnatänav *Hulitz*).

Tänaval ja tänavas

Muide põhjustas Johannes Aavik peamurdmist veel oma teise *tänav*-teemalise seisukohaga. 1931. a Postimehes avaldas ta soovi, et tuleb vahet teha: elatakse mingis *tänavas*, aga maja võib asuda mingil *tänaval*. (Lisades samas muidugi, et isiklikult eelistab ta senini tarvitada *uulitsat* ja selle sõna puhul tehti kahe käände vahel vahet.) See reegel on rännanud hiljem mitmetesse keelekäsiraamatutesse. Ent tegu on ülepingutusega, sest *tänav* ei ole ainus liigisõna ning teiste puhul vahet teha ei saa (maja asub või elatakse Vabaduse väljakul, Narva maanteel, Taara puiesteel või Raua põigus). Uues ÕS-is (st alates ÕS 1999-st) seepärast Aaviku reeglit enam ei järgita.